

Гудинова І. Л. Конспектування як мнемонічний засіб фіксування смислу навчального тексту // Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності : збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка. Київ-Оттава: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Canadian publishing office "Accent Graphics Communications & Publishing". 2021. 280 с. С. 59-68.

URL : <https://fdotadotr.wordpress.com>

doi: 10.33531/farplss.2021.1.9 , <https://lib.iitta.gov.ua/725180/>

ISBN-978-1-77192-605-5

**КОНСПЕКТУВАННЯ ЯК МНЕМОНІЧНИЙ ЗАСІБ
ФІКСУВАННЯ СМISЛУ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ
COMPENDIUM AS AN MNEMONIC MEANS OF FIXING THE
MEANING OF THE EDUCATIONAL TEXT**

Гудинова І.Л., науковий співробітник Інституту психології імені

Г.С. Костюка НАПН України, (Orcid ID 0000-0001-5297-8340)

Gudinova I. L. researcher, of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of

the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

(Orcid ID 0000-0001-5297-8340)

Анотація. Розглянутий один зі способів удосконалення сприйняття навчального та науково-популярного текстів. Запропонований один з варіантів побудови графічно-мнемонічної форми, який сприяє глибокому і повному розумінню інформації.

Ключові слова: конспект, смислопородження, запам'ятовування, текст, пізнавальний, інтерпретація.

Summary. The article is argued that one of the modern tendencies of Psychological Science must become a deep interest to the inner sense-perception of a text with the help of thinking selection and variety, and also of multitude and multiside of world perception.

Keywords: compendium, sense-formation, remember, text, cognitive actions, interpretation.

Актуальність. Ефективність навчальної діяльності тісно пов'язана з вмінням оперувати основними когнітивними операціями розуміння тексту. Майбутній фахівець також повинен зорієнтуватися у великому потоці досить суперечливої інформації, і тільки за умови сформованої операціональної компетентності, як невід'ємної складової читацької компетентності, розуміння можна вважати повним та глибоким.

Розуміння та інтерпретація вважаються одними з найважливіших характеристик когнітивно-пізнавальної діяльності особистості. Ці процеси мають багатопланову структуру і характеризуються як процесуально-

60

результативні і багаторівневі утворення. Провідними когнітивними операціями розуміння тексту є структурування та переструктурування інформації.

Метою дослідження було дослідити процес структурування, переструктурування і інтерпретації текстів, та вплив структурованого конспекту на запам'ятовування основного смислу тексту.

Як зазначає Чепелева, Н.В. саме процес структурування забезпечує значеннєве розуміння, а переструктурування дозволяє віднайти смисли тексту та установити їх ієрархію [16]. Операції структурування та переструктурування стають базовими для проникнення у смислову царину тексту. Вони дозволяють орієнтуватись у семантиці тексту, згортати та розгортати його смисл, порівнювати, групувати, виділяти смислові блоки, компресувати та проводити семантичне зважування інформації. Без таких процедур неможливий процес відновлення, реконструкції смислу повідомлення. Процес переструктурування забезпечує, на думку Ліндсея та Нормана, пов'язання щойно сприйнятої інформації з особистими знаннями та досвідом людини. Він дозволяє адаптувати авторську фактологічну послідовність під особистий досвід та легко його привласнити [8].

Саме схематично структуровані конспекти є монтажем мислення, а також, систематизаторами, які допомагають згортати інформацію до смислового стрижня і розгортати її. Такі форми, організовуючи смислову сторону тексту,

також безсумнівно спрямовані на керування когнітивним компонентом діяльності, в якій задіяні такі механізми переробки інформації:

1) інформаційно-орієнтувальні; 2) операційно-виконавчі; 3) контрольнокорекційні.

Відомо, що схематично структурований конспект слугує засобом запам'ятовування інформації. Саме в лінійних, ієрархічних, сітьових, матричних відображеннях відбувається виявлення всіх структурних зв'язків між окремими елементами тексту (частин, різновидів, причинної наслідковості, аналогій, характерних властивостей). Він допомагає виділити

61

як приклади, ключові слова, а також, смислові блоки, які неявно прописані в тексті. За таких умов і з'являється можливість для розширення інформаційносмислового поля реципієнта. Відтак, вище означений запис стає ефективним мнемонічним прийомом, який організує інформацію за семантичними категоріями, які в майбутньому можна використовувати як ознаки для швидкого відтворення. У свою чергу, добре структурована пам'ять дозволить швидко класифікувати нову інформацію (когнітивна економія.)

Слід відмітити, що найбільш ефективним є створення конспекту, що фіксує авторські структурування змісту повідомлення: Лінійній – просторове уявлення матеріалу. Ієрархічній- графічний систематизатор зручний для відображення класифікацій. Сітковій - із виділенням типових смислових зв'язків. Матричній - для систематизації порівняльних показників текстових елементів (суб'єктивна матриця, суб'єктивний простір).

На думку Леонтьєва А.А. оволодіння когнітивними операціями розуміння тексту несе у собі смислову динаміку, а саме: 1) смислотворення; 2) смислоусвідомлення; 3) смислобудівництво [7] Перший вид смислової динаміки передбачає виникнення операціонального смислу як необхідного для досягнення більш-менш лаконічного визначення смислу та для дослідження його розвитку (смислоутворення). Тому, формуючий момент у навчальному процесі є невід'ємною ознакою професійного зростання [9].

На думку Кулікова С.В. вилучений смисл тексту уже є деяким

схемообразом, насиченість і структурність якого проявляються в намаганні завершити поданий йому структурно незавершений фрагмент авторського тексту і виробити відповідний свій розширений схемообраз, тобто,

формалізувати процедуру «збору» та «упаковки» проаналізованої інформації

[6].

У науковому пізнанні поняття наочність розглядають у зв'язку з поняттям «образ» одна з форм відображення абстрактної реальності. Спосіб схематизованої структури смислів тексту, має відтворюючий характер смислового розуміння, і носить достатньо стійкий характер у

62

реципієнта. Таке відображення є пріоритетним ще і тому, що за допомогою його можна відобразити логічну структуру тексту закладену автором (за потребою) чи створити свою з більш компактно розташованими певним чином

зв'язків, відносин, властивостей, структури, функцій, класифікацій, типологій,

згрупувати інформацію у смислові блоки. Якщо взяти зміст вище приведених загальнонаукових термінів, то можна судити про їх методологічно насичені значення. По такому відображенню можна судити про когнітивні знання, когнітивні операції, когнітивні процеси [15].

Корніяка О.М. відмічає, розуміючи текст, реципієнт розшифровує смислову та логічну структуру та відображає її за допомогою двох рівнів логічного та смислового. Тут на її думку «при сприйнятті й розумінні знакового матеріалу йде злиття та зрощення смислових сторін тексту, тобто, вербального та графічного». Авторка вважає, що «потрібно інтенсивніше вводити знакову наочність у рефлексивний рівень інформації, тобто залучення до управління літературним сприйняттям і розумінням рефлексивнофактологічного рівня» [5].

Рач В.А., Верігіна А.В., Могильний Г.А. виділили завдання для схематично структурованих смислів як необхідних стимулів у навчальному процесі:

1. Підвищити рівень сприйняття.
2. Створити сприятливий образ про інформацію.

3. Пробуджує цікавість.
4. Виразно виділити на тлі інформацію.
5. Швидко розпізнати та зрозуміти.
6. Заощаджує час, і є економічним способом передачі інформації за одиницю часу.
7. Приваблює різноманітністю структурних репрезентацій.
8. Найдовше залишається у пам'яті [11].

Далі про пріоритетність даної форми висловлювались Н.В. Винайкіна, Рогозіна Л.Д. вважаючи основоположними ознаками розробки системи

63

наочності активність, системність, послідовність як при створенні так і при відтворенні, а також її доступність, надійність, зв'язок теорії з практикою як дидактична основа принципу побудови [3].

Пантелеєв А.Ф. текстові смислові зв'язки вважав можна описати за допомогою їх алгоритмічного характеру на основі структурованої графічної схеми логіко-психологічної структури. Такий спосіб дозволить прогнозувати запам'ятовування та подальше сприйняття частин тексту та окремих речень. Він уводить таке поняття, як смислове насичення речення чи тексту. Саме така структура розкривається при запам'ятовуванні і зберігається для відтворення смислу тексту.

Далі, Корніяка О.М. продовжуючи вище сказане теж відзначає, що застосування наочності виступає опорою для смислового розуміння, і можна розділити її на 2 групи:

«інформаційно-комунікативну до якої відносяться:

а) комунікативна – передача певної інформації та її відповідна інтерпретація;

- б) ілюстративна – ціль якої пояснити та доповнити інформацію відображену вербальними засобами;
 - в) структуруюча – яка виявляє як організацію формальної так і смислової структури тексту;
- та регулятивно-комунікативну де поєднуються:
- а) регулятивна – організовує та упорядковує розумову діяльність в процесі розуміння тексту;
 - б) узагальнюючу – що сприяє абстрагуванню від несуттєвих ознак направляючи процес розуміння;
 - в) аналізуючу – установлює певні залежності і тим самим поглиблює розуміння» [5].

Графічно структуровані форми передачі інформації слугують не тільки як допоміжні, а навіть як самостійні. Це трансформована інформація в структурно графічний стимул. До побудови мисленевих моделей можна

64

віднести не тільки тексти а і графіки, креслення. Знакові засоби тобто елементи створені реципієнтом для оформлення в цілісну інформаційну модель, просту у застосуванні\відтворенні [2]. Для нас ці форми є дещо спрощеними хоча і мають право на присутність у межах нашого запису.

Здобутий у процесі розуміння тексту структурований «смысл для себе» ще називають «пере визначенням» чи «перейменуванням». При цьому, зберігається суттєвий зміст, надається додатковий смысл того ж роду. В зарубіжній літературі вживається поняття «рефреймінг» «reframe», яке означає «вставити в нову рамку ту ж текстуальну картину», «по новому пристосувати її», тобто перевизначити, переназвати щоб зберегти зміст та доповнити його [1].

Про форми запису притаманні саме навчальній діяльності та супутнім її

текстам висловлювалися Чистякова Г.Д. вона в описі структури навчального тексту та його розуміння використовувала блок-схему зображення предметів та зв'язків між ними про які говориться в тексті [17].

Ітельсон Л.Б. вважає, що структурувати краще за такими параметрами: форма\структура - структурна складність тексту, смисл, інформаційна новизна й значимість, емоційність. Тільки за таких умов текст стає доступний для розуміння, завершений, достатній для визначення загального смислу [4].

Слід відмітити, що найбільш ефективним є створення конспекту, що відбиває авторські структурування змісту повідомлення в:

1. Лінійній - просторове уявлення матеріалу.
2. Ієрархічній - графічний систематизатор зручний для відображення класифікацій.
3. Сітковій - із виділенням типових смислових зв'язків.
4. Матричній - для систематизації порівняльних показників текстових елементів (суб'єктивна матриця, суб'єктивний простір). Матрична система, побудована на закономірності природного взаємозв'язку текстових елементів використовується для опису категорій розташованих послідовно чи в закономірних зв'язках по наростаючій складності [15]. Саме в лінійних,

65

ієрархічних, сітьових, матричних відображеннях відбувається виявлення всіх структурних зв'язків (частин, різновидів, причинної-наслідковості, аналогій, характерних властивостей) можна навести приклади, ключові слова. За таких умов з'являється можливість для розширення інформації. Вище означений записи є також ефективними мнемонічними прийомами, який організує інформацію по семантичних категоріях, котрі потім можна використовувати як ознаки для відтворення. У свою чергу, добре структурована пам'ять дозволяє швидко класифікувати нову інформацію (когнітивна економія.)

Продовжуючи роль прикладів у тексті, було виділено три типи відносин між контекстом та прикладами: 1. Підконтекстний приклад, який підпорядкований контексту і приводиться в ході викладення. 2. Контекстний приклад - який по смислу близький до контексту, а в низці випадків і співпадає з ним. Надконтекстний приклад утримує в собі можливості інтерпретувати в декількох різних контекстах. Необхідні для забезпечення поточного сприйняття тексту. Аналіз структури навчального тексту з точки зору використаних засобів розуміння тексту поділив на 2 групи: 1. Формальний (не контекстний аналіз) 2. Змістовий (контекстний аналіз) [10].

Усачова І.В., Ільясов І.І. вважають, що в послідовному викладенні тексту фіксуються всі текстові суб'єкти, а в схематично структурованих конспектах чітко відображаються логічні зв'язки між ними (частини-цілісність, рід-вид, та ін.), і у звідному чи підсумковому структурованому систематизаторі коротко приводяться текстові предикати [14].

Висновки. Саме конспекти схематично упорядковані є очевидним монтажем мислення, а також, систематизаторами, які допомагають згортати інформацію до смислового стрижня і розгортати її. Такі форми, організовуючи смислову сторону тексту, безсумнівно спрямовані на керування когнітивним компонентом діяльності, в якій задіяні такі механізми переробки інформації:

1) інформаційно-орієнтувальні; 2) операційно-виконавчі; 3) контрольні -

корекційні. Також, слід відмітити, що такі форми фіксації смислів виконують

66

інформаційно-комунікативні, структуруючі, регулятивно-комунікативні функції [16].

Раціональна пропозиція Сохора А.М., Шаталова В.Ф., Беспалько З.П. полягає у пропозиції розпочати викладення матеріалу навчальних текстів графічно структурованою наочністю, а Фрідман Л.М. в свою чергу, навпаки, пропонує нею завершувати матеріал. Однак, найоптимальнішим, є самостійне складання студентами зображення смислово-структурованого конспекту.

Відтак когнітивна структура знань стає не тільки планом дій, а й засобом його виконання. Це структура дій, а також рівноцінні структура для дій, при якій у когнітивній системі в розумі “внутрішньо” відбувається маніпуляція досвідними знаннями, про які судять лише по видимим відображенням у вигляді графічно структурованого конспекту [6].

В результаті такої роботи з текстом, що здійснюється за допомогою сформованих когнітивних операцій розуміння, відбувається не лише ефективне розуміння тексту, а й формується здатність застосовувати отриману інформацію у навчальній та практичній діяльності.

Трофімов Ю.Л., Антонов А.В. під такою наочністю розуміють властивості пізнавальних процесів у цілому, і які проявляються у безпомилковому, швидкому відтворенні інформації та повинні бути не допоміжною, а самостійною формою відтворення інформації. Тобто, основопокладаючими ознаками цього процесу стає теоретичне усвідомлення, активність, наочність, системність, послідовність, тривкість у часі, доступність, зв'язок теорії з практикою.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у вивченні способу структурно-схематичного упорядкування смислових блоків як засобу для психодіагностики, що дозволяє виявити рівень навчальних умінь та особливостей ментальних структур.

Література

1. Бендлер Р., Гриндер Д. Рефрейминг: ориентация личности с помощью речевых стратегий. Пер. с англ. Воронеж: "МОДЭК", 1995. 256 с.

67

2. Блюменау Д.И. Проблемы свертывания научной информации. Ленинград: Наука, 1982.

3. Винайкина Н.В. Рогозина Л.Д. Основы моделирования познавательной деятельности учащихся: практико-ориентированное учеб. пособ. Белград:

2000. 200с.

4. Ительсон Л.Б. Факторы влияющие на процесс обучения. Возрастная и пед. психология. Под ред. А.В. Петровского. 2-е изд. Москва:

Просвещение, 1979. С. 183–189.

5. Корняяка О.Н. Психологические особенности понимания сообщения в зависимости от характера сочетания слова и наглядности: дис. ... канд.

психол. наук: 19.00.01/ Київ, 1988. 201 с.

6. Куликов С.В. Минимальная единица смысловой структуры текста

(Психологический анализ): автореф. дис канд. фил. наук: 10.02.21/

Москва, 1985. 20 с.

7. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста. Смысловое

восприятие речевого сообщения. Москва: Наука, 1976.

8. Линдсей Н., Норман Д. Переработка информации у человека. Москва:

Мир, 1974. 550 с.

9. Лодатко Е.О. Смысловая интерпретация содержания субъектами

информационных отношений. Москва: 2006.

10. Лузина Л.Г. Распределение информации в тексте (когнитивный и

прагмастилистический аспект). Москва: ИНИОН РАН, 1996.

11. Рач В.А., Верігіна А.В., Могильний Г.А. Візуалізація інформації

психологічний та організаційний аспекти. Луганськ: 2000. 160 с.

12. Регуш Л.А. Развитие прогнозирования как познавательной способности

личности: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ Москва, 1985. С. 212

13. Пантелеев А.Ф. Влияние смысловой структуры текста на его

воспроизведение. Новые исследования в психологии. 1983. Вып. 2. С. 3–8.

68

14. Усачёва И.В., Ильясов И.И. Формирование учебно-исследовательской деятельности. Обучение чтению научного текста. Москва: МГУ, 1986.

123 с.

15. Халперн Д. Психология критического мышления. Москва: Питер, 4-е изд. 2000. С. 130-145.

16. Чепелева Н.В. Психология чтения учебной литературы в системе профессиональной подготовки студентов: дис. ... д-ра психол. наук:

19.00.01/ КДПІ ім. М.П. Драгоманова. Київ: 1992. 346 с.

17. Чистякова Г.Д. Психологические исследования содержательной структуры текста в связи с проблемой понимания. Вопросы психологии.

1974. №4. С. 115-127.